

संपादक

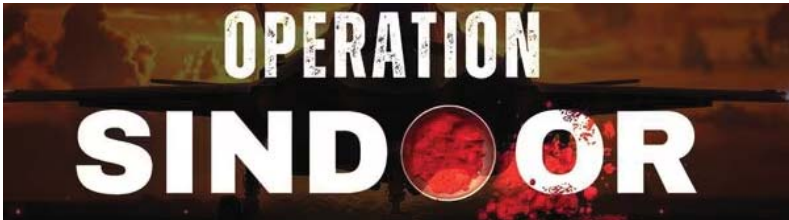
दिपक मोरेश्वर नाईक

संविधानाचे 'सर्वोच्च' संरक्षण

भारताच्या सरन्यायाधीशपदी महाराष्ट्राचे सुपुत्र भूषण गवई यांची निवड झाल्यानंतर महाराष्ट्राच्या समृद्ध, अस्थाप्यपूर्ण आणि वैचारिक परंपरेचा अभिमानास्पद वारसा पुढे गेल्याचा आनंद व्यक्त व्हायला हवा होता. मात्र महाराष्ट्राच्या काही घटकांची या ऐतिहासिक घटनेप्रती असलेली उदासीनता राज्याच्या परिवर्तनाचा परंपरेला आडवी जाणारी आहे. सरन्यायाधीश भूषण गवई यांचा मुंबईत हबाबर कॉन्सिल ऑफ महाराष्ट्रब्लकडून गौरव करण्यात आला. यावेळी सरन्यायाधीशांनी राज्याच्या प्रशासकीय घटकांच्या उदासीनतेनिविषयी मत व्यक्त केले. यावेळी राज्याचे प्रशासकीय प्रमुख आणि पोलीस यंत्रणेचे प्रमुख उपस्थित नसल्यानिविषयी तसेच प्रोटोकॉल न पाळण्यात आल्यानिविषयी भाष्य केले. सरन्यायाधीश गवई यांनी यंत्रणेनिविषयी नाराजी व्यक्त करतानाच संविधान सर्वोच्च असल्याचेही स्पष्ट केले. सरन्यायाधीशांच्या या स्पष्टबतेपणामुळे त्यांचा भारतीय न्याय्यंत्रणीतील सर्वोच्च पादवीतील यापुढील वाटचाल ही घटनात्मक मूल्यांचे रक्षण करणारी असण्याचा आशावाद व्यक्त होत आहे. ही भारतासाठी आणि महाराष्ट्रासाठीही महत्त्वाची स्वागतार्ह बाब आहे. भारतीय राज्यघटनेच्या निर्मितीत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या माध्यमातून महाराष्ट्राचा वाटाही सर्वोच्च असाच राहिला आहे. घटनेच्या मूलभूत ढाच्याचे रक्षण करण्यात महाराष्ट्र व्यत्यस राहिला आहे. सरन्यायाधीश भूषण गवई यांनी व्यक्त केलेल्या नाराजीमागे या परंपरेची काळजीवळ व्यक्त केली गेली आहे. संतेवर नियंत्रण ठेवण्याचे काम न्यायव्यवस्थेचे असल्याने सरन्यायाधीश यांनी कलम १४२ ची आठवण सतेला करून दिली आहे. राज्यघटनेने नेमून दिलेल्या सतेच्या धोरणात्मक कामांची अंमलबजावणी करण्याचे काम प्रशासनाचे असते, त्यासाठी वेळोवेळी सतेचा विरोधही स्वीकारावा लागतो. त्यासाठी प्रशासनाला राज्यघटनेने स्वायत्ततेचे अधिकार दिलेले असतात. केवळ राजकीय सतेच्या हितासाठी प्रशासनाने आपली ही स्वायत्तता धोक्यात आणू नये, संविधान हे सरकार आणि सतेच्या यंत्रणपेक्षा सर्वोच्च असल्याची आठवण सरन्यायाधीशांनी म्हणूनच करून दिली असावी. सरन्यायाधीशांनी ज्या १४२ कलमाचा उल्लेख आपल्या भाषणात केला, हे कलम राज्यघटनेच्या मूलभूत ढाच्याचे संरक्षण करणारे आहे. सर्वोच्च न्यायालयाच्या विशेष आणि असाधारण अधिकारांशी संबंधित हे कलम आहे. या कलमामुळे सर्वोच्च न्यायालयाला त्याच्या कायदेश्रतात न्यायाच्या पूर्ण हितासाठी आवश्यक ते आदेश, निर्देश देण्याचे अधिकार उपलब्ध झालेले आहेत. या कलमानुसार न्यायाधीश सुनिश्चितात करण्यावर भर देण्यात आलेला आहे. त्यासाठी सर्वोच्च न्यायालयाला संविधानाने दिलेल्या अधिकारातून सत्ता, सरकारे तसेच राजकीय व्यवस्था तसेच प्रशासनावरही न्यायालयाकडून अंकुश ठेवला जातो. न्यायाचे तत्व घटनेच्या चौकटीतील सुनिश्चित करणे त्याचे त्यासाठी कायद्याच्या रक्षणात कलम १४२ महत्त्वाचे आहे. न्यायपालिकेचे महत्त्व अधोरेखित करताना सरन्यायाधीश भूषण गवई यांनी न्यायापालिका अधिकारांचे संरक्षण सुट्टे लोकांशहीसाठी आवश्यक असल्याचे स्पष्ट केले आहे. यातून सरन्यायाधीशांनी न्यायपालिका कुठल्याही दबावाला बळी पडणार नाही, असा गर्भित इशाराही यातून दिल्याचे स्पष्ट व्हावे, तसेच प्रशासन आणि सुरक्षा यंत्रणांनाही त्यांच्या कर्तव्याची जाणीव सरन्यायाधीशांनी करून दिली आहे. या प्रकरणात कायद्याच्या कक्षेच्या पलीकडे जाऊन लोकशाही देण्याची गरज निर्माण होते, असा वेळी हे कलम न्यायालयाला शक्ती पुरवण्याचे काम करत. निोकशाही आणि लोकांच्या हितासाठी असलेल्या नियंत्रणक्रियेत हे कलम न्यायव्यवस्थेच्या सरसद्विकेबळबुद्धीला आवाहन करते, यातून सरन्यायाधीशांनी न्यायपालिकेच्या स्वायत्ततेची आठवण प्रशासनाला करून दिली आहे. त्यासाठी त्यांनी केशवानंद भारती प्रकरणाचा उल्लेख केला, प्रशासन, विधिमंडळ, कायद्याची अंमलबजावणी करणाऱ्या यंत्रणांचा कायदेश्रतात सतेचा अवाजवी हस्तक्षेप होणार नाही, याची काळजी घेण्याचे त्यांनी सुचवले, सोबतच यंत्रणांच्या घटनात्मक अधिकारांच्या रक्षणासाठी न्यायपालिका आपले अधिकार वापरू शकते, असा इशाराही त्यांनी दिला आहे. संविधानाच्या मूलभूत ढाच्याचे संरक्षण हा विषय सरन्यायाधीशांच्या भाषणाचा केंद्रबिंदू होता. सरन्यायाधीशांकडून सत्ता, राजकीय शक्ती, सरकारांची मनमानी, प्रशासनाकडून होणारी अडणपुंक या सर्वांनाही हा इशारा होता. राज्यघटनेतील महत्त्वाच्या संस्थेचे प्रमुख राज्य पहिल्यांदाच येत असताना अणित या व्यक्ती त्याच राज्यातील असेल तर अशी वागणूक किंयपत योग्य आहे? याचा विचार संबंधितांनी करावा, असे सरन्यायाधीशांनी सुचवले, सोबतच कलम १४२ चा उल्लेख करत न्यायालयाची स्वायत्तताही धोषित केली, हा इशारा केवळ प्रशासनातील संबंधित अधिकार्यांपुरता नसावा, असा विचार करण्यास वाव आहे. सरन्यायाधीशांनी चैत्यभूमीवर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना अभिवादन केल्यावर राज्यघटनेला ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना देशाचा सरन्यायाधीश होण्याचा बहुमान मिळणे अभिमानास्पद असल्याचे म्हटले. राज्यघटनेचे तीन स्तंभ घटनात्मक चौकटीत काम करत असल्याचेही त्यांनी नमूद केले. सरन्यायाधीशांच्या भाषणात राज्यघटनेच्या मूलभूत ढाच्याचे संरक्षण आणि घटनेने यंत्रणांना नेमून दिलेल्या मर्यादा अधोरेखित करण्यात आल्या. या भाषणातून सरन्यायाधीशांची पुढील वाटचाल ही संविधान, पर्यायाने लोकशाही, सामाजिक न्याय, स्वातंत्र्य, समता आणि बंधुत्वाच्या मूल्यांच्या रक्षणाच्या दिशेने होणार असल्याचा आशावाद सूचित झाला आहे. घटनेची चौकट अभेद्य ठेवण्याकरिता न्यायपालिका काम करेल, त्यासाठी न्यायव्यवस्थेला गृहीत धरता येणार नाही, असा संदेश त्यांच्या भाषणातून समोर आला आहे.

असा या श्लोकाचा भावार्थ आहे...

आहे. रावळपंडीतलास नूर खान एअरबेसवर पाकिस्तानची दोन नियंत्रण केंद्रे नष्ट झाली आहेत. नूर खान एअरबेसवरही मोठा हल्ला झाला, असे वॉशिंग्टन पोस्टने म्हटले आहे.

सहा एअरबेस, तीन हँगर्स, दोन रनचे आणि एअरफोर्सचे का मोबाइल टॉवरचे नुकसान झाले, असे उपग्रहांद्वारे प्राप्त झालेल्या छायाचित्रांच्या आधारे वॉशिंग्टन पोर्टने म्हटले आहे. त्या आधी न्यूयॉर्क टाइम्सनेही भारताच्या ऑपरेशन सिंदूरमध्ये पाकिस्तानच्या हवाई तळ्यांच्या झालेल्या नुकसानीबाबत वृत्तांकन केले होते. पाकिस्तानी लष्कराच्या मुख्यालयापासून आणि पंतप्रधान कार्यालयापासून सुमारे १५ मैल दूरवर असलेल्या नूर खान हवाई तळ, भारताने हल्ला केलेले सर्वात अवघड लष्करी लक्ष्य होते व रहिम यार खान एअरफोल्ड, सरगोधा एअरबेस, जागरण आणि सियालकोट एअरबेससारख्या स्थळांवर देखील भारताने हल्ले केले, असे न्यूयॉर्क टाइम्सने म्हटले होते.

१३ मे रोजी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी पंजाबमधील आदमपूर येथील हवाई तळाला भेट देऊन सैन्यदलाच्या जवानांशी संवाद साधला. हाच तळ नष्ट केल्याचा दावा पाकिस्तानने केला होता. त्याच तळाला भेट देऊन आणि तेथे सैन्य दलाच्या जवानांसमोर भाषण करून पंतप्रधान मोदी यांनी पाकिस्तानच्या खोटेपण्याचा बुरखा टाटाटा फाडला. यावेळी पंतप्रधान मोदींनी पाकिस्तानला आणि पाकिस्तानाच्या मागे ताकद उठली करणाऱ्या सर्व शक्तींना खणखणीत इशारा दिला. “भारताने शेकडो आपली लष्करी कारवाई पुढे ढकलली आहे. जर पाकिस्तानने पुन्हा दहशतवादी कारवाया किंवा लष्करी दुःसाहस दाखवले, तर आम्ही त्याला जगास तसे उचर देऊ. आमच्या अटी-शर्तीवर, आमच्या पद्धतीने उतर देऊ. आणून शत्रूला सतत जाणीव करून देत रहावे की, हा एक नवीन भारत आहे. या भारताला शांतता हवी आहे, पण जर मानवतेवर हल्ला झाला, तर युद्धाच्या आघाडीवर शत्रूचा नाश कसा करायचा हे देखील या भारताला चांगलेच

थळा घेतात का हे भविष्यकाळात कळेलच. “पाकिस्तानने अण्वस्त्रांची भीती दाखवून घेतली आहे. आम्ही त्याला भीक घालत नाही” वहे पंतप्रधान मोदी यांचे आदमपूर येथील हल्ल्या बरेच काही सांगून जाणारे आहे. युद्धबंदी करत भारताने अमेरिकेची कश्ट मध्यस्थी मान्य केली, असा टाहो काँग्रेसच्या चेलेयां आणि मोदी विरोधी काँग्रेसला होता. आणून भारत-पाक संघर्षात युद्धविराम घडवून आणला नाही, असे वक्तव्य करून डोनाल्ड ट्रम्प यांनी भारताला त्यानेकांची तोंडे बंद करून टाकली. सिंधू जल करार स्थगितच राहील, असे जाहीर करून पाकिस्तानला कोणतीही दयामाया दाखवली जाणार नाही, हेही दाखवून दिले आहे. त्या पाटोपाट भारताने राजनैतिक पातळीवर आणखी एक मुत्सद्दिक धावा खेळली आहे. दहशतवादाला प्रोत्साहन देण्यात पाकिस्तानची भूमिका, पहलगाम हिंदू नरसंहार आणि भारताच्या ऑपरेशन सिंदूरच्या यशाबद्दलची माहिती विविध देशांना देण्यासाठी मोदी सरकारने विविध पक्षांच्या खासदारांना वेगवेगळ्या देशांमध्ये पाठवण्याचा निर्णय घेतला आहे. काँग्रेस नेते आणि माजी परराष्ट्र मंत्री शशी थरूर आणि असदुद्दीन ओवैसी यांच्यासह विरोधी पक्षांचे काही निवडक खासदार या मोहिमेचे नेतृत्व करणार आहेत. प्रत्येक पक्षासोबत परराष्ट्र मंत्रालयाचा एक वरिष्ठ अधिकारी व अन्य सहकारी असणार आहेत. यामुळे भारताच्या परराष्ट्र धोरणाला जगभरात व्यापक पाठिंबा मिळेल. राजकीय मतभेद ओलांडून देशहितासाठी भारत एकत्र असल्याचा संदेश जगाला दिला जाईल. “वीरः सदा जयत्येव, नृपतिः शूर एव च” राजाने आपल्या सैन्यदलाच्या मागे ठामपणे उभे राहायचे असते, असे सैन्य रणांगणावर कोणालाही पराभूत करते, असा या श्लोकाचा भावार्थ आहे. तूर्तास इतकेच.

देश म्हणून आपण खुल्या न्यायालयाचे तत्त्व अंगिकारले आहे. जर न्यायालयात काय घडते आहे हे सर्वसामान्य लोकांना समजत असेल, तरच या खुल्या न्यायालयाच्या तत्त्वाला अर्थ आहे. न्यायालयांमध्ये लोकांच्या रोजच्या जगण्यावर परिणाम करणाऱ्या खटल्यांवर सुनावणी सुरू असेल, तर तिथे नक्की काय घडते आहे, हे समजून घेण्याचा नागरिकांना अधिकार आहे. हा अधिकार अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या अधिकाराशी सुसंगत आहे. कारण मुळात काय घडते आहे, हे समजून घेतल्याशिवाय अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या अधिकाराला काहीच अर्थ नाही, हे समजून घेतले पाहिजे.

न्यायप्रविष्ट हा शब्द आपल्या सगळ्यांच्या परिचयाचा. अनेक राजकारण्यांकडून तो खूप वेळा वापरला जातो. एखाद्या विषयावर न्यायालयामध्ये खटला प्रलंबित असेल, तर त्याबद्दल कोणतेही मत व्यक्त करताना सावधपणा बाळगला जातो. शक्यतो मत व्यक्तच केले जात नाही. 'हे प्रकरण न्यायप्रविष्ट आहे, त्यामुळे सध्या काही मत व्यक्त करता येणार नाही', असे वाक्य राजकीय नेत्यांकडून पत्रकारांना ऐकवले जाते.

न्यायदानाची प्रक्रिया सुरू असताना आपल्या मतामुळे त्यावर काही परिणाम व्हायला नको, हाच उद्देश यामागे असतो. गेल्या अनेक वर्षांपासून हेच सुरू आहे. पण सर्वोच्च न्यायालयाने नुकतेच एका खटल्यामध्ये या संदर्भात नवा दृष्टिकोन पुढे आणला. प्रकरका, माध्यमकर्मी, सोशल मीडियातील लेखक यांनी तो समजून घेतला पाहिजे.

न्यायदानाची प्रक्रिया सुरू असताना काही पथ्ये पाळली जातात. त्याचे प्रमुख कारण न्यायाधीशाना त्यांचे काम करताना कोणत्याही बाहेरील दबावाचा सामना करायला लागू नये. निष्पक्षपातीपणे आणि कायद्यातील तरतुदींना धरून न्यायदानाचे काम त्यांना करता यावे. आपल्या देशातील लोकशाही व्यवस्थेमध्ये न्यायालयांचे स्वातंत्र्य परमोच्च आहे. त्यासाठी विविध तरतुदी राज्यघटनेमध्ये करण्यात आल्या आहेत.

न्यायिक पुनर्विलोकनाचा अधिकार उच्च आणि सर्वोच्च न्यायालयाना देण्यात आला आहे. राज्यघटनेतील अनुच्छेद १४२ अनुसार 'संपूर्ण न्याय' करण्याची ताकद सर्वोच्च न्यायालयाला देण्यात आली आहे. या सगळ्यातून न्यायालयांचे स्वातंत्र्य अधोरेखित होते. त्याचवेळी राज्यघटनेतील अनुच्छेद १९ (१) अ) मध्ये देशातील प्रत्येक नागरिकाला अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य दिलेले आहे. लोकशाहीमध्ये अभिव्यक्तीचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. जर लोकांना

मुक्तपणे त्यांचे म्हणणे मांडता येत नसेल,
तर त्या अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा उपयोग
नाही.

याच अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा संकोच उच्च न्यायालयाच्या एका निर्णयामुळे होत असल्याचे सांगत सर्वोच्च न्यायालयाला एक खटला दाखल करण्यात आला होता. विकिमीडिया फाऊंडेशन विरुद्ध एएसआय मॉडिया प्रायव्हेट लिमिटेड असा हा खटला. याच खटल्यावर सर्वोच्च न्यायालयाने न्या. अभय ओक आणि न्या. उज्जल भूयान यांनी निकाल दिला. हे निकालपत्र लिहितांना न्यायालयाने जे विवाह संदर्भ दिले, ते न्यायप्रविष्ट या शब्दांकडे बघण्याचा नवा दृष्टिकोन देणारे आहेत.

मुळ्यात एखादी गोष्ट न्यायालयात प्रलंबित असेल, तर त्यावर भाष्य का करू नये, हे आधी समजून घेतले पाहिजे. न्यायदानाची प्रक्रिया सुरू असताना त्या विषयावर भाष्य केल्याने पूर्वग्रह निर्माण होण्याची शक्यता असते. ज्याचा न्यायदानावर परिणाम होऊ शकतो. न्यायाधीश हासुद्धा एक माणूसच आहे. त्यामुळे इतर मासुद्धांप्रमाणे बाह्य गोष्टींचा परिणाम होणे अपेक्षित असते. याचसाठी एखादा खटला न्यायप्रविष्ट असेल, तर त्यावर शक्यतो भाष्य केले जाऊ नये, हा प्रघात आहे.

वर उल्लेख केलेल्या खटल्यामध्ये दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने विकिमीडिया फाऊंडेशनला आदेश दिले होते. या खटल्यासंदर्भात त्यांच्या व्यासपीठावर जे वेबपेज तयार करण्यात आले होते, त्यावर या खटल्यासंदर्भात विविध प्रतिक्रिया व्यक्त करण्यात येत होत्या. हा प्रकार न्यायप्रविष्ट खटल्यातीत संकेतांच्या विरोधात आहे आणि न्यायालयाचे अवमान करण्यासारखा आहे, असे दिल्ली उच्च न्यायालयाने म्हटले होते. न्यायालयाच्या आदेशानंतर पुढील ३६ तासांच्या आत इंटरनेटवरून संबंधित वेबपेज हटविण्याचे आदेशात म्हटले होते. या आदेशांना सर्वोच्च न्यायालयाने आव्हान देण्यात आले.

सर्वोच्च न्यायालयाने दिल्ली उच्च न्यायालयाचा आदेश रद्दबातल ठरविला. हे करताना न्यायालयाने काही महत्त्वाची निरीक्षणे नोंदविली. एखादा खटला

न्यायप्रविष्ट असेल, तरी त्याबद्दल माध्यमांमध्ये आणि सामान्य नागरिकांमध्ये सकारात्मक चर्चा घडली पाहिजे. लोकांमध्ये जी काही चर्चा होते, निरीक्षणे नोंदविली जातात, त्याबद्दल न्यायालयानी कायम नकारात्मक भूमिका ठेवण्याची गरज नाही. शेवटी न्यायालये ही सुद्धा सार्वजनिक व्यवस्थेचाच एक भाग आहेत.

देशातील लोकशाही आणि राज्यघटनेची चौकट टिकवून ठेवण्यासाठी माध्यमे आणि न्यायालये यांनी परस्परांना पूरक ठेले, अशा पद्धतीने काम केले पाहिजे, असे मत सर्वोच्च न्यायालयाने नोंदविले.

एखादा खटला न्यायप्रविष्ट असेल आणि त्या खटल्यामध्ये माध्यमांनी किंवा त्रयस्थानी कोणतेही मत व्यक्त केले तर त्यातून न्यायदानाच्या प्रक्रियेमध्ये अडथळा निर्माण होण्याची शक्यता असेल, तरच संबंधित खटल्यामध्ये न्यायालय माध्यमांना किंवा त्रयस्थानां खटल्याचा निकाल लागेपर्यंत कोणतेही मत न व्यक्त करण्यासंदर्भात आदेश देऊ शकतात.

हे आदेश अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या अधिकाराचा वापर निकालानंतर करण्यास संबंधितांना बांधील करतात. त्यामुळे जेव्हा खरंच त्याची गरज असेल, तेव्हाच न्यायालयाने त्याचा वापर केला पाहिजे. सरसकट सगळ्याच खटल्यांमध्ये हा निकष लावता येणार नाही, असे सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटले आहे.

काही वर्षांपूर्वी सर्वोच्च आणि उच्च न्यायालयातील ठावांक खंडपीठपदील न्यायालयाचा कामकाजचे थेट प्रक्षेपण करण्यास सुरुवात झाली. यावेळीही यासंदर्भात सर्वोच्च न्यायालयात एक याचिका दाखल करण्यात आली होती. या याचिकेवरील सुनावणीवेळी न्यायालयाने थेट प्रक्षेपणचे समर्थन केले होते. आपण खुल्या न्यायालयाचे तत्त्व अंगिकारले आहे. जर न्यायालयात काय घडते आहे, हे सर्वसामान्य लोकांना समजत असेल, तरच या खुल्या न्यायालयाच्या तत्त्वाला अर्थ आहे.

न्यायालयांमध्ये लोकांच्या रोजच्या जगण्यावर परिणाम करणाऱ्या खटल्यांवर सुनावणी सुरू असेल, तर तिथे नक्की काय घडते आहे, हे समजून घेण्याचा नागरिकांना अधिकार आहे. हा अधिकार अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या अधिकाराशी

सुसंगत आहे. कारण मुळात काय घडते आहे, हे समजून घेतल्याशिवाय अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या अधिकाराला काहीच अर्थ नाही, असेही निरीक्षण न्यायालयाने नोंदविले.

प्रख्यात तत्त्ववेत्ता आणि कायदेतज्ज्ञ जेरेमी बेंथम यांनी न्यायालयाच्या कामकाजाची प्रसिद्धी करण्यामागे एका कारणाचा उल्लेख केला होता. ते कारण सुद्धा समजून घ्यायला हवे. न्यायाधीशांचा प्रामाणिकपणा टिकवून ठेवण्यासाठी न्यायालयाच्या कामकाजाची प्रसिद्धी व्हायला हवी, असे त्याने म्हटले होते. न्यायालयात काय घडते आहे, यावर माध्यमांमध्ये माहिती येत राहिली, तर त्याचा सकारात्मक परिणाम न्यायालयाच्या कामकाजावर होतो. यासाठी त्याची प्रसिद्धी व्हायलाच हवी, असे त्याने म्हटले होते.

न्यायालयामध्ये काय घडते, तिथे कामकाज कशा पद्धतीने चालते, काकाद्याचा अन्वयार्थ कशा पद्धतीने लावला जातो, हे जर मुकपणे सामान्य नागरिकांना कळू दिले जात असेल, तर त्याचा उपयोग लोकांना न्यायालयावरील विश्वास वाढविण्यासाठी होतो. त्यासाठीच नागरिकांना न्यायालयामध्ये जे काही घडते आहे, त्याबद्दल सकारात्मकपणे आणि मुद्देसूदपणे आपली मते मांडता आली पाहिजेत. जिथे गरज असेल तिथेच त्यावर निर्बंध लादले गेले पाहिजेत असे सर्वोच्च न्यायालयाच्या निकालातून दिसून येते.

जर कोणी हेतुपूर्वक न्यायालयांना बदनाम करण्यासाठी त्यांच्यावर निराधार आरोप करीत असेल, लोकमध्ये न्यायालयांबद्दल अविश्वास निर्माण होईल, असे काही करत असेल, तर संबधितांविरोधात अमानवाना खटला चालविण्याचा अधिकार न्यायालयांना नक्कीच आहे. पण हे तत्त्व सरसकटपणे सर्वच चर्चा, प्रतिक्रिया, भूमिका यांना लावता येणार नाही. न्यायदानाचे काम प्रभावीपणे करता यावे, यासाठी काही विशेषाधिकार न्यायालयांकडे नक्कीच आहेत. पण ते कधी आणि कसे वापरायचे याचे तारतम्य हे न्यायालयांनीच ठेवले पाहिजे.

अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा संकोच
होईल आणि लोकांना न्यायालयाबद्दल,
न्यायिक प्रक्रियेबद्दल आपले मतच
मांडता येणार नाही, असे न्यायालयांना
शेवटी न्यायालयेसुद्धा राज्यघटनेने निर्माण
केलेल्या एका व्यवस्थेचाच भाग आहेत
आणि त्याच राज्यघटनेने नागरिकांना काही
मूलभूत अधिकार दिले आहेत. विशेष
म्हणजे या मूलभूत अधिकारांचे रक्षण
करण्याची जबाबदारी न्यायालयांवरच
आहे. हे सगळे बिंदू जेव्हा आपण जोडतो,
तेव्हा सर्वोच्च न्यायालयाच्या निकालाचे
स्वागतच करावेसे वाटते.

शिष्टमंडळांत आणखी
कोण सदस्य असावेत
जम्मू-काश्मीरचे प्रतिनिधी
किती असावेत, याबाबतही
वादविवाद होत आहेत. खरे
तर प्रदीर्घ काळानंतर भारत
अशा प्रकारची शिष्टमंडळे
विविध देशांत पाठवीत आहे.

पहलगाम दहशतवादी
हल्ल्याचे कारस्थान घडवून
आणण्याच्या लक्ष्य करण्यासाठी
राबविण्यात आलेली 'ऑपरेशन
सिंदूर' ही मोहीम आणि त्यानंतर
पाकिस्तानने केलेल्या हल्ल्यांना
भारताने दिलेले प्रत्युत्तर यांबाबत
गुजरात विविध देशांना माहिती
देण्यासाठी सर्वपक्षीय शिष्टमंडळे
पाठविण्याची संकल्पना
स्वागतार्ह आहे. पक्षीय मतभेद
विसरून गुजरातमोदी देशाची
ठाम भूमिका मांडण्यासाठीचे
हे पाऊल उचलून मोदी
सरकारने 'वय' पंचाधिक
शतम्ब असल्याचे दाखवून दिले
आहे. मात्र, या शिष्टमंडळांतील
सदस्यांच्या निवडीवरून

सुरू असलेले राजकारण 'यव' पंचाधिक शतम्'मागील भावना दाखविणारे नाही. काँग्रेसचे खासदार शशी थरूर हे यापैकी एका शिष्टमंडळाचे नेतृत्व करणार असून, त्यांची निवड ही या राजकारणाच्या मुळाशी आहे. या शिष्टमंडळांत आपल्या पक्षाचे कोण असावेत, यासाठीची विचारणा सरकारकडून काँग्रेससह अन्य पक्षांना झाली. त्यानंतर काँग्रेसने चौदावी नावे दिली; परंतु त्यात थरूर यांचे नाव नव्हते. असताना शिष्टमंडळात थरूर कसे, असा प्रश्न काँग्रेसकडून विचारला जात आहे. संयुक्त राष्ट्रांतील कामाचा थेट अनुभव, आंतरराष्ट्रीय राजकारणाचे ज्ञान; तसेच राजनैतिक चौकटीतील मांडणी या निकषांवर थरूर यांचा शिष्टमंडळातील समावेश रास्त ठरतो; परंतु अंतर्गत

शिष्टमंडळांसमोरील आव्हान

शिंदे (शिवसेना - शिंदे) हे देखील शिष्टमंडळाचे नेतृत्व करणारा आहेत. पहलगाम हल्ल्यांनंतर पाकिस्तान आणि पाकव्याप्त जम्मू-काश्मीरमधील दहशतवादी तळांवर हल्ले करून भारताने चोख प्रत्युत्तर दिले; त्यानंतर पाकिस्तानने शस्त्रसंधीसाठी पुढाकार घेतला. मात्र, त्यानंतरचा शस्त्रसंधी, आपण भूमिका बजावून अणुयुद्ध रोखल्याचा अमेरिकेचे अध्यक्ष डोनाल्ड ट्रम्प यांचा दावा आणि या युद्धात आपलाच विजय झाल्याची पाकिस्तानची दापोक्ती यांमुळे भारताचे यश झाकोळून गेले आहे. प्रचारयुद्धात पाकिस्तानने आघाडी घेतल्याचे निघ आहे. पाहता शिष्टीत भारताची भूमिका आणि कामगिरी प्रभावीपणे जगासमोर मांडण्याचे आम्हां या नेत्यांसमोर कलम ३९० हटविल्यानंतरची परिस्थिती, तेथे वाढत गेलेले पर्यटन, रेल्वेसह होत असलेला पायाभूत विकास आणि दहशतवादाप्रकारची पाकिस्तानने डेडलेले छुपे युद्ध यांबाबत जगाला तशीलवार माहिती देण्याचे काम या शिष्टमंडळ्यांना प्रभावीपणे करावे लागेल. 'ऑपरेशन सिंदूर' नंतर भारताने जी पावले उचलली, तशीच पावले पाकिस्तानही उचलत आला आहे. भारताच्या मोहिमेला माहिती देण्यासाठी परराष्ट्र सचिवांसह सुरक्षा दलांच्या प्रतिनिधींची संयुक्त पत्रकार परिषद असो की पंतप्रधानांनी थेट हवाई तळावर जाऊन संबोधित करणे असो; पाकिस्तानने एक प्रकारे या सर्वांची भ्रष्ट नक्कल केली आहे. आता भारताने सर्वपक्षीय शिष्टमंडळ पाठविण्याचा निर्णय जाहीर केल्यानंतर पाकिस्तानही अशाच प्रकारची शिष्टमंडळे पाठविण्याचे उरविले आहे.

मुंग्यांची तस्करी

केनियामध्ये मुंग्यांची तस्करी करण्याच्या प्रयत्नात असलेले बेल्जियमच्या दोन किशोरवयीन मुलामा नुकतीच शिक्षा झाले. तब्बल पाच हजार मुंग्यांपोली सापडलेल्या या मुलांना सात हजार सातशे डॉलरचा दंड किंवा वर्षभराचा तुरुंगवास असा शिक्षेची पर्याय देण्यात आला आहे. वयज्या संवर्धन काद्याघरा उल्लंघन केल्यामुळे त्यांच्यावर आरोप आहे. त्यांच्याकड जॉयंट अफ्रिकन हॉव्हेस्टर अँड्स मूळ अफ्रिकेमध्ये सापडणाऱ्या मुंग्या सापडल्या. त्या मुखुळे झाडांचा बिया गोळा करून जगताना मुंग्यांचा रंग सुंदर लालसर काढून असतो. त्यांची राणी आकाराने अडीच सेंटीमीटर एवढी मोठी असते. तस्करांनी गोळा केलेले मुंग्यांना काचेच्या ट्युब्समध्ये भरून युरोप आणि आशियामध्ये पाठवून हजारो डॉलर्सला विकण्यासाठी त्यांचा बेत होता. अनेकांना मुंग्यांना काचेच्या पेटीत बांदून करून त्या घरं कशी बांधतात या बाधायला आणवट. असे लोक मुंग्या विकत घेतात. पण काचेच्या पेटीमध्ये बांदित केल्यावर त्या तणावाखाली राहतात आणि त्यांच्या स्वभावामध्ये पण बदल घडून येतात. आत्तापर्यंत फक्त हत्तं गेटे, वाघ असा मोठ्या प्राण्यांचा तस्करीबद्दल आपण ऐकत आहोत, पण मुंग्यांसारखे चिमूक जिवेही आता तस्करांच्या तावडीत सुटत नाहीत. अशी तस्करां हाते तेव्हा गंभीर पडसाद नसून साखळीवर उभरतात. आफ्रिकेतील या हॉव्हेस्टर मुंग्या जमिनीखाली आकर्षक, खूप मोठी घरं बांधता ज्यामुळे जमिनीखाली हवा खेळू लागते. त्या मोठ्या प्रमाणावर बिया राहत्या जमिनीखालीच्या खोल्यांमध्ये साठवतात आणि या बियांची नेमणूक करतात. वीजप्रसारक पण करतात. कितीतरी पक्षी या मुंग्यांच्या खोल्यात. त्यामुळे या मुंग्यांचं महत्त्व खूप आहे.

